

Клименко О.А.
*Національна академія внутрішніх справ,
ад'юнкт кафедри кримінального права*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Немає сумнівів, що в умовах сьогодення туризм є одним з найважливіших сегментів економіки кожної держави світу. Наразі на сферу туризму припадає близько 7 % світових інвестицій, кожне 16 -те робоче місце, 11 % світових споживацьких витрат тощо, при цьому масштаб і стабільність темпів зростання перетворюють туризм на одну з пріоритетних сфер діяльності, яка, за розрахунками фахівців, тільки у вигляді податків, могла б щороку приносити в державний бюджет України до 4 млрд доларів США [Телетов О. С. Особливості та перспективи маркетингу туристичних послуг в Україні / О. С. Телетов, Н. Є. Косолап // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2012. - № 1. - С. 22.]. Одночасно такі можливості туризму викликають неабияку корисливу зацікавленість злочинного світу і передусім у шахраїв. Попри те, що чинний Кримінальний кодекс України (далі - КК) не містить окремої норми, яка б передбачала відповідальність за шахрайство у сфері надання туристичних послуг, все ж таки цей злочин має свої специфічні характеристики, на яких би хотілося зупинитися докладніше.

На жаль, Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. взагалі не вживає терміни «злочин», «кримінальний», «шахрайство» чи «обман», віддаючи перевагу регулюванню питань цивільної відповідальності [Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. - Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95->

[D0%B2%D1%80/prmt1452799213843496](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-D0%B2%D1%80/prmt1452799213843496)]. Родовим та основним безпосереднім об'єктом шахрайства у сфері надання туристичних послуг слід визнати відносини власності. Одночасно цей вид шахрайства може

заподіювати шкоду відносинам у сфері господарської (підприємницької) діяльності, встановленому порядку виконання цивільно-правових зобов'язань і наданню туристичних послуг, які виступають додатковими об'єктами такого посягання. Як свідчить правозастосовна практика, зазвичай предметами цього виду шахрайства є грошові кошти.

Ззовні аналізований злочин вчиняється переважно через обман, хоча зустрічається й заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману. Для такого виду шахрайства характерні активні дії. І.А. Нестерова, досліджуючи усю злочинність у сфері туристичного бізнесу, наголошує на тому, що:

- по-перше, саме шахрайські дії в структурі вказаної злочинності мають найбільшу розповсюдженість, питома вага яких становить 92,34 % (при цьому встановлено, що до структури вказаної злочинності, окрім шахрайств, входять діяння, передбачені ст.ст. 149, 190, 191, 200, 212, 358, 366, 368 КК);

- по-друге, усі прояви (види) шахрайства у сфері туристичного бізнесу можна класифікувати на такі групи: 1) шахрайство у сфері туристичного страхування; 2) шахрайство, пов'язане з обманом туристів при замовленні туристичного продукту чи його споживанні. Можливо також групувати шахрайські дії у сфері туризму за суб'єктом їх вчинення на: 1) ті, що вчинюються представниками туроператорів та турагентств; 2) ті, що вчинюються представниками інших суб'єктів туристичної індустрії (готелів, баз відпочинку, страхових компаній, підприємств транспорту, харчування тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів; 3) ті, що вчинюються споживачами туристичних послуг;

- по-третє, найпоширенішими видами шахрайств у сфері туристичного бізнесу є: фактична відсутність або ж зменшення обсягу послуг, що були включені до вартості туристичного продукту та оплачені замовниками; надання недостовірної інформації замовникам туристичного продукту або ж умисне її приховування, замовчування про обставини, що їх винний зобов'язаний був повідомити особі, але, не зробивши це, ввів її в оману;

вимагання окремої оплати послуг, вартість яких була включена до програми туру; діяльність туристичних фірм-одноденок тощо [Нестерова І. А. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінально-правова характеристика та запобігання : дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Нестерова Ірина Анатоліївна. - Ужгород, 2016. - С. 9, 54-55, 58-59.].

За нашими даними, шахрайство у сфері надання туристичних послуг характеризується складністю схем обману, а також маскуванню під укладення і виконання легальних цивільно-правових договорів, які, по суті, охоплюють значні кошти. Небезпека росту злочинності при наданні туристичних послуг полягає в тому що: а) завдані від реалізації шахрайських схем збитки складають значні грошові суми; б) велика кількість потерпілих стає жертвами цих злочинів; в) злочинці здебільшого не несуть відповідальності за вчинені діяння та, як наслідок, образ вдалого афериста у суспільстві починає асоціюватися з іміджем успішного підприємця. Отже, найбільш поширеними видами шахрайства, як свідчать вивчені нами кримінальні провадження, є шахрайства, пов'язані з обманом туристів при замовленні туристичного продукту чи його споживанні, що вчинюються представниками туроператорів та турагентств. При цьому саме неспроможність виконати цивільно-правові зобов'язання та надати туристичні послуги, яка зумовлена діями (бездіяльністю) будь-кого, але тільки не шахрая, є також основним мотивуванням (раціональним поясненням) у таких злочинців при досудовому розслідуванні й у суді.

Попри це у ст. 19-1 «Інформування споживачів про умови надання туристичних послуг» Закону України «Про туризм» підкреслено, що будь-яка інформація, надана туроператором (турагентом), повинна містити достовірні (підкреслено автором) відомості про умови договору на туристичне обслуговування. Інформація про умови надання туристичних послуг, яку туроператор (турагент) поширює до укладення договору на туристичне обслуговування, має доводитися у доступній, наочній формі, бути розбірливою, зрозумілою та містити необхідні відомості.

Також шахрайство у сфері надання туристичних послуг може супроводжуватися порушенням умов ліцензування туристичної діяльності, сертифікації товарів, робіт і послуг, підробкою документів, штампів і печаток, ухиленням від сплати податків тощо.

Суб'єктами аналізованого нами виду шахрайства дуже часто виступають представники тур агентів чи туроператорів, а із суб'єктивної сторони цей злочин характеризується прямим умислом, корисливим мотивом і метою заволодіти чужим майном або придбати право на нього.

Кваліфікуючими ознаками шахрайства є вчинення його повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із завданням значної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 190 КК), тоді як особливо кваліфікуючими ознаками шахрайства є вчинення його у великих розмірах або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК), або в особливо великих розмірах, або організованою групою (ч. 4 ст. 190 КК).

Поряд з цим аналіз конкретних матеріалів кримінального провадження, відповідних судових рішень та інших документів (наприклад, типових договорів про посередницьку діяльність з реалізації туристичних послуг) у контексті аналізованого нами виду шахрайства дав підстави сформулювати пропозиції щодо необхідності розширення переліку кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу цього злочину, які можуть бути типовими для багатьох видів діянь, пов'язаних з обманом і зловживанням довірою (банківське, страхове, медичне, будівельне та інші види шахрайств). Мова йде про випадки вчинення шахрайства: а) щодо неповнолітніх; б) щодо осіб похилого віку або громадян за ознаками інвалідності чи таких, що перебувають у безпорадному стані; в) щодо двох чи більше осіб (щодо кількох осіб) тощо. До речі, практика вказівки на спеціальних потерпілих від шахрайства є поширеною за кордоном [Клименко О. А. Кримінально-правова протидія та запобігання шахрайству у сфері надання туристичних послуг у зарубіжних країнах / О. А. Клименко // Право.иа (Law.ua) : науково -

практичний журнал. - 2016. - № 2. - С. 101-107.].

Необхідність запровадження до ст. 190 «Шахрайство» КК окремих кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу цього злочину продиктована й положеннями ч. 1 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» цього Кодексу, де вказано про те, що обтяжуючими покарання обставинами визнаються, з-поміж іншого: тяжкі наслідки, завдані злочином (п. 5); вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані (п. 6); вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством (п. 9) тощо. Більше того, КК наразі має практику визначення окремих із запропонованих нами ознак в якості кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих), коли сам склад злочину містить окремі ознаки шахрайства, зокрема, коли він вчиняється через обман (наприклад, ч. 2 ст. 142, ч. 3 ст. 143, ч. 2 ст. 144, ч. 2 ст. 149, частини 2 і 3 ст. 303 КК). Отже, все це свідчить про те, що висловлені нами пропозиції мають право на існування.

Також ми підтримуємо позицію А.В. Савченка та Ю.Л. Шуляк, які вважають, що особливо кваліфікуючими ознаками складу шахрайства у ч. 3 ст. 190 КК слід визнати вчинення цього злочину: у значних розмірах (замість «завдання значної шкоди потерпілому»); службовою особою з використанням свого службового становища; шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, шкідливих програмних чи технічних засобів [Савченко А. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження : [монографія] / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. - К. : Видавництво ТОВ «НВП«Інтерсервіс», 2013. - С. 209.]. Зауважимо, що свого часу пов'язати вчинення шахрайства з «публічною посадовою особою чи функціонером з використанням свого службового становища» пропонувалося в одному з проєктів КК [Кримінальний кодекс України : проєкт / Підготовлений за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі з професором В. М. Смітєнком; внесений народним

депутатом О. Б. Маяковським на розгляд Верховної Ради в першому читанні // Іменем Закону. - 16 травня 1997. - № 20 (4946). - С. 6.].

Отже, для шахрайства у сфері надання туристичних послуг передусім характерне маскування злочинних діянь під укладення та виконання легальних цивільно-правових договорів. Такому злочину властиві різноманітні структуровані дії, схеми та махінації, а також специфічні кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки. Проте нелогічним було б встановлювати окрему відповідальність за шахрайство у сфері підприємництва (при наданні туристичних послуг включно), адже зарубіжний досвід говорить про хибність таких кроків.

Науковий керівник: Савченко А.В.. - д.ю.н., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ.